

Kralj Matjaž

Ferdo Kozak

Prvo dejanje „Vesele slovenske zgodbe v treh dejanjih.“
Soba na policijskem ravnateljstvu, okrog pol osme ure zjutraj.

1. PRIZOR

Komisar sedi pri svoji mizi in si skrbno snaži nohte. Nato stegne roke pred se in jih ogleduje. Nenavadno bele so, gojene, skoraj ženske. Ko jih položi na mizo, za trenutek obsedi, nato stopi k zrcalu na steni. Popravi si kravato, si prečeše lase in približa steklu obraz. Precej dolg pomenek s svojo podobo. Tedaj zazvoni telefon.

Komisar (sede na rob mize s slušalko v roki): Halo, policijsko ravnateljstvo! Da! Kako? ... Orožniška postaja Ig? Prosim! ... Kako? Kdo je pri telefonu? ... Bedarije! Ne brijte norcev in pazite, da vas ne neznanim! (Hoče odložiti slušalko). Kaj? ... Nemogoče! (Plane na noge). Ponažljjam ... Pomislite poprej na vse posledice za vas! ... Naj bo! Poslušam! ... Hudiča! ... Ka—aj? Se vam ne sanja? Kaj ste že na vse zgodaj se napili? Da, napili! ... Ne? (Poišče papir in hiti zapisovati). Pri vasi Jezero? ... Da, In kaj še? ... Sem? V Ljubljano? ... Kdaj? ... Doslej še ne! ... Že prav! Če nisva niti vi in niti jaz znorela ... bom. Seveda, da, takoj! (Odloži slušalko in obstoji pri mizi. Nejeverno ogleduje telefon. Potem se nenadoma kakor bi ga popadel krč, zakrohota. Dolg, pol vesel, pol porogljiv smeh. Ko se zbere, si nadene uraden izraz in stopi k telefonu). Halo! Tu komisar! Gospod ravnatelj? Oprostite, ali stvar je nujna. Da! Dovolite? ... Takoj, samo poprej še tole: Kar poročam, ne verjamem niti sam. V današnjih časih namreč pravljice ni ... a to ni važno! Pravljice ne izključujejo dolžnosti. Zato vam zagotavljam ... zdrav sem skoz in skoz, vso noč sem dobro spal, nobenih blečnin ne čutim, skratka, sem normalen ... Zdaj pa k stvari! Orožniška postaja Ig je pravkar javila ... Krog sedme ure zjutraj je organ, ki bil je v službi, nalletel pri vasici Jezero na čudnega moža, v oklepu, z dolgo brado. Sicer ni bil sumljiv in vendarle ... no, prosim vas, kdo hodi danes tak okrog?! Zato ga je povprašal, kje ima papirje ... seveda jih neznanec ni imel. Pozval ga je s seboj ... potem je iz sumljivosti nastala zmeda. Neznanec trdi, da je kralj Matjaž! ... Prosim? ... Kdo grdo potegnil? ... No, prosim, poslušajte! Poveljnik se je zbal vznemirjanja ljudi, pa je poslal to iz sumljivosti rojeno zmedo k nam. Menda bo vsak čas tu. Da! ... To je vse! Jaz tudi, la, prav istih misli ... V nogo sem se včipnil. Poveljnik straže zatrjuje, da ni pil ... zaradi časopisov, ki jih je prebral, pa se mu menda ni zmešalo ... Kako? ... Da, poglobitna stvar je red. Saj, domišljija ali stvaren svet, bedaki ali modrijani ... red korači vsem na čelu! Prosim? Naj ga zaslišim? Prosim! Prikanten intermezzo! ... Časa? ... Da, razumem! ... Ho, vi ste oprezn! ...

Seveda, da seveda!... Brez skrbi, potrudim se. Če bi se kakor koli stvar zasukala... paziti moramo, da pridobimo časa, kaj ne? Zavleči... in prikriti... za sedaj... Da, da, potrudim se. Nadejam se, da boste zadovoljni!... Seveda, jasno, popolnoma se strinjam... Vsako stvar je treba s pametjo začeti... No, poročal bom! Se klanjam! (Odloži slušalko in se sprehodi po sobi. Nekajkrat se ustavi in zamahne s pestjo, kakor človek, ki se o nečem važnem odloča).

2. PRIZOR

Vrata se odpro, stražnik porine v sobo Ponočnjaka.

Ponočnjak: Pritožim se... in v časopise dam!

Komisar: O, dobro jutro! Spet pri nas?

Stražnik: Krog ene je na frančiškanskem mostu...

Komisar: Že prav, že prav — pozneje! Pokličem vas!

Ponočnjak: Pritožim se! Tako se ne ravna s človekom... s človekom boljšega stanu! In vaši policaji! Kako do kraja neolikan aparat!

Komisar: Kaj hočete... napredek je povsod počasen!

Ponočnjak: Kjer je napredek, ni krivice!

Komisar: Prijatelj, vse bova dognala! Nepokvarjeno resnico! Samo trenutek, prosim! (Namigne stražniku).

Stražnik (potisne Ponočnjaka k vratom).

Ponočnjak: O vi... pravica v škornjih! (Stražnik ga izrine iz sobe).

3. PRIZOR

Komisar (se prestopi po sobi, potem zopet pred ogledalom).

Stražnik: Pokorno javljam...

Komisar: Mož v oklepu?

Stražnik: Da!

Komisar: Kar sem... a skrajno vljudno! (Stražnik odide. Kmalu se vrata odpro in na pragu se pojavi krepak mož v zarjavelem oklepu, z velikim mečem v roki in z dolgo brado.)

Kralj Matjaž (obstoji med vrati in se gromko zasmije): Zanesi nam... kako zabaven Liliput!

Komisar: Izvolite!

Kralj Matjaž (široko razkoračen sredi sobe): Menda bo res, da sem zašel!

Komisar: Samo izvolite! Zašli? To zavisi le od namena... Sicer ste pa sami dejali: Liliput...

Kralj Matjaž: To ravno priča, da sem na napačni poti!

Komisar: A druge ni...

Kralj Matjaž: O, ne! Jaz hodim vedno le naravnost... ne po ovin-kih in skrivaj. Nadejam se, da bo pri tem ostalo. (Stopi h komisarju). Zato sem se smejal... saj oprostite! Zato se smejem... Tej pomoti!

Komisar: Pomote so pač zlahtno jedro sleherne resnice.

Kralj Matjaž: No, ne zamerite... a duhovičenje je stvar nezdravega srca.

Komisar: Prikazni pa, po mojem, plod nezdrave domišljije.

Kralj Matjaž (kakor bi se hotel otresti): Ah, mačja preja! Umetnost besedičenja je zoprni opravke. Vse moje znanje so dejanja! (Se razgleduje po sobi). Po takih kajbah da odrašča zdaj ves rod? — Jaz sem prijatelj zraka in prostora! Vi na besedah, jaz na konju, vi peresa, a jaz meč! (Se smeje) In da ni to pomota? Da nisem res zašel? (Pri oknu) Zvonovi, ljudstvo, čete! Blišč in sijaj za kri, ki je pripravljena močiti zemljo... Vselja srcem, ki ne boje se jekla! To, vidite, sladkost je boja! Razumete, da sem prišel in po pomoti sèm zašel?

Komisar: A kdo? Kdo je prišel?

Kralj Matjaž: Ne jaz, ki zdajle z vami govorim... Mož, čigar kri je usedlina dolgih dob, ni več le mož, je že ideja...

Komisar: Ideja, ki sprehaja sama se okrog?

Kralj Matjaž: Naj zagrme topovi... zvonove razmajajte... skličite ljudi...

Komisar: To ljudstvo ni fantast! To ljudstvo ceni le ideje, ki jih ravna uradna pot!

Kralj Matjaž: Ideja ni predpis, pač pa oblast!

Komisar: Nadejam se, da to ni grožnja.

ODMOR

Kralj Matjaž: Polena brusiti pod noge ni posebno čeden posel.

Komisar: Podtikate mi grd namen.

Kralj Matjaž: Menda bo le narobe prav.

Komisar: Potem je vredno, da se res pogovoriva. Samo dovolite... sem hotel... to železo odložite! Vročje vam je in... moda, ki ne sodi v Liput! Kaj ne? Veliko lažje bova vso skrivnost načela.

Kralj Matjaž: O, kakšna ustrežljivost!

Komisar: Razlogi! Praktični in sploh...

Kralj Matjaž: Pa ne, da vas je te šivanke strah? (Pokaže na meč).

Komisar: Možem, kot vi — tako se trdi — je vljudnost prirojena, ne pa krinka vzgoje... (Odideta v sobo na desni).

4. PRIZOR

Trije žurnalisti v naglici v sobo.

Prvi žurnalist: No, kje? Nikogar ni!

Drugi žurnalist: Nikogar ni!

Tretji žurnalist: Nikogar ni?

Prvi žurnalist: Saj so dejali, da sta tu!

Tretji žurnalist: Nasedli smo! So že prijeli spet človeka, ki je stradal.

Drugi žurnalist: Demagog! Ne brenkaj na instinkte ulice!

Tretji žurnalist: Seveda, zdaj si na vladi, pa si zlezel v havelok morale!

Komisar (pogleda v sobo): Joj, je že javnost tu! (Vstopi in zapre vrata za seboj).

Trije žurnalisti: A?... A?... A?...

Komisar: Senzacija? Ne ne, je še v plenica in ima slab duh!

Tretji žurnalist (vzame zapisnik iz žepa): No, vendarle! Kar prosim...

Komisar: Slučaj še ni do kraja raziskan. Zato — najstrožji molk!

Tretji žurnalist: Že spet cenzura!

Prvi žurnalist: Adijo zdaj popoldanska izdaja!

Drugi žurnalist: Če gre za javni blagor, je dobiček le postranska stvar!

Tretji žurnalist: A nekaj se za tem le skriva?

Komisar: Skriva, ne skriva — kdo pa ve? — Kaj vi verjamete, da se ...recimo... svoboda kar na lepem prične cijaziti po svetu sem in tja? Takorekoč čez noč? In vprašam vas: svoboda! Kakšna? Zadeve na tej zemlji imajo svoj železen red. To vsak prizna. Vse drugo ni seriozno in morda... morda, pravim, je celo sumljivo.

Tretji žurnalist: Hudiča, zanimiva stvar!

Komisar: Kar niti ni, ni zanimivo.

Tretji žurnalist: Kaj pa, če je! Pomislite!

Komisar: Mi nismo dolžni misliti!

Prvi žurnalist: Ne mi, ampak poklic...

Komisar: Pst! Te misli so odgovor hkrati! Torej, jutri, prosim! Blagrujem vas! Moj posel je težak! (Žurnalisti odidejo).

5. PRIZOR

Kralj Matjaž: (pride iz sosednje sobe): Zabaven kraj, četudi ni bil moj namen, da bi lovil se z vami.

Komisar: Ah, oprostite! Posli! Prosim!

Kralj Matjaž: Vaš svet je menda res samo za igre urejen. Vendar bi zdajle rajši k stvari...

Komisar: Vsekakor! Za korak sva ji že bliže. (Molči in gleda v mizo).

Kralj Matjaž: Uradni molk?

Komisar: O ne! Urad molči samo takrat, ko krije svojo zmoto. A meni je le neprijetno. Da, resnično neprijetno. Kaj naj storim? Rad bi vas prosil, da mi zlasti nekaj razložite.

Kralj Matjaž: Vas ne razumem... morda bom vprašanje.

Komisar: Povejte mi: zakaj? Tak mož in Liliput! Priznam, odlično ste to rekli! Ptičje kajbe! Mordá bi še pristavili: kokošja pamet... kri piškurjev... Čudovito! Samo vi... vi ste odveč! Kaj ne sprevidite te zmote?

Kralj Matjaž: Res je in ni! Če vi naravnost, bom še jaz!... Soditi dá se le po tem, kar vidim. Doslej pa... saj razumete... za pametnega je človeka to samo za smeh in dobro voljo.

Komisar: Ne bom se skrila za paragraf! Sicer pa ni moj posel, da vam dajem vero v Liliput. Samo osupnilo me je. In prav prijateljsko sem hotel vam priznati, da ste res zašli.

Kralj Matjaž: In da naj grem?

Komisar: To ni več moja stvar! Pri nas je tiha misel prosta...

Kralj Matjaž: No torej... kam drži ta pot?

Komisar: Čigava?

Kralj Matjaž: Za svojo vem... Na to, ki jo ravnate vi, sem radoveden.

Komisar: Ravnam? Jaz sem le logičen repek izredno logične postave. Ta mi za vsake sorte kašelj kaže jasen paragraf. Vi pa kar čof v ta red... vse skupaj hočete postaviti na glavo. A to ne gre! To vem! Samo za vas ne vem...

Kralj Matjaž: Za tisočleten sen?

Komisar: Postava ne pozna nobenih sanj. (Ga gleda). Čemu bi se skrivala! Recite... po resnici: Kdo? Kdo ste?

Kralj Matjaž: Oho, izvrstno! Skoraj zanimivo!

Komisar: Ponavljam... Rad bi z vami po domače se pomenil! Pogledajte, če ste to, kar trdite... saj oprostite... moj poklic je dvom... če torej ste, kar trdite... potem to ni mogoče! Razumete? Je nemogoče!

Kralj Matjaž (se zasmije): Zazdelo se mi je, kot bi mi frknila po nogi miš... Zato, ker sem, ne morem biti... In biti smem samo tedaj, če nisem...

Komisar: Ideje so v vseh časih vrtoglave... to me ne vznemirja. Dejal sem: nemogoče! Če bi pa rekli, da ni res, kar trdite... tedaj... povem vam... bi se oddahnili vsi in tudi vi.

Kralj Matjaž: Kako nerodna past, gospod! In brez uspeha!

Komisar (plane pokonci, v tem pozvoni telefon): Halo! Ah, vi! Ne, ne!... Nič, nič podatkov! Prosim! Jutri! (Trdo odloži slušalko, odločno stopi k mizi in si naravna papir): Sami ste odločili! Torej prosim! Ime... priimek?

Kralj Matjaž: Zasliševanje?

Komisar: Reciva točneje: prijava.

Kralj Matjaž: Priljubljeni bav bav!

Komisar: Debato sva zaključila... Zatorej... prosim!

Kralj Matjaž: Pripravljen sem! Začnite!

Komisar: Navadni red: Ime... priimek?

Kralj Matjaž: Zapišite: Svoboda!

Komisar (plane na noge): Izjavljam... norčevanja ne trpim!

Kralj Matjaž: O, bedni svet! V kar ne verjame, že sumniči...

Komisar (se pomiri): Tako ne prideva nikamor! Poslušajte! Če bi kdorkoli drug sedel na vašem mestu in mi tak odgovor dal... Iskreno vam povem... No, saj ne govorite meni. Jaz sem samo uho, telo je družba.

Kralj Matjaž: Zato pa vnovič... saj dovolite... čemu mi je opravka z vami?

Komisar: Sem že pojasnil. Vi bi pač lahko poznali zakoniti vrstni red!

Kralj Matjaž: In če bi bil jaz sam ta častitljivi zakoniti vrstni red?

Komisar (ga gleda in si nažiga cigareto): Hudič vas vzemi! Za patos sem vseskozi nenadarnjen. Morda sem nihilist ali kar hočete... v nič ne verjamem, nič me ne osupne. Respekt pred to človeško kreaturo me je davno že minil, kar rijem vsak dan po obistih njenih. Zato vam pravim... če niste zdaj nalašč po patosu posegli... pač pa je patos... morda... vaša eksistenca... potem boste kot cunjja obviseli na plotu družbe... Da, kakor pobledele, tisočkrat oprana in tisočkrat spet opljuvana cunjja. (Pomolči). Zato pa bi se midva lahko prav po moško pomenila.

Kralj Matjaž: Boli me, ker vznemirjam res iskrenega človeka. Vendar... pa kaj je vam! Napišite: svoboda!

Komisar: Ne morem! Kar napišem mora biti otipljivo... z repom in glavo! Tako pa... pravite: svoboda! Kaj je to? Je moški ali ženska? Resnica ali le privid? Zadeva, ki ne da se ne otipati in ne zapreti. Torej ne! In vrh tega — svoboda! Kdo? Mogoče vi? Kaj bi ne bilo smešno in malo nenaurno, če bi glavo pobesil in roke povzdignil: rosa mistica? — Pustiva to! V liliputanskih katakombah se preganjajo le miši... jaz pa nisem miš!

Kralj Matjaž: O, ne! Natanko vzeto, ste kaj dragocena zver!

Vrata se s silo odpro in sredi sobe se znajde Ponočnjak.

6. PRIZOR

Ponočnjak: Ne bom več čakal! Tu sem! Vedeti želim, kaj hočete od mene! (Stražnik ga skuša odvesti). Samo dostojno! Gospod komisar, zapovejte mu dostojnost!

Komisar: Odstranite se! Pozneje! Odvedite ga!

Ponočnjak: Kakšna vljudnost! Pa ne bo nič! Zdaj sem tu, sem rekel! Papirje sem... in pišite... popišite moj eksterjer!

Komisar: Ne zdajle! Prosim, ven!

Ponočnjak: Jaz? Kaj veste, kdo sem — jaz? Jaz... državljan... plačujem davke... Kaj to tvezim! Jaz sem prost, svoboden človek! Svo — bo — den! A tega vi bržčas ne umejete! (Kralju Matjažu) Gospod! Da! Homo sum!

Komisar: Dovolj! Pokličem vas!

Ponočnjak: Preziram paragrafe! (Kralju Matjažu) Glejte, kaj je to... zapreti me, ko sem se s srcem pogovarjal!... V trenutkih najčistejših... Kajti človek je le strašno redko sam...

Komisar: Pri Mačku za vodo.

Ponočnjak: Ah, čenče!... Sprostreš se... pljuneš na vsakdanjost... Globoko na gnojišču zrem možička... Luko Možino... To sem uradno jaz... Črviček, ki otepa se za prazno smet!... Urad... predstojniki... o, fej! Možina, v taki čisti noči te preziram!... Moj duh se pne visoko... Kaj bi narod... družba... in ta nori svet! Pena... puf... in že je ni! Živeti polno in pogumno... ljubiti brezna... podreti planke... A?

Komisar: Rosa mistica!

Kralj Matjaž: Grenka kaplja!

Ponočnjak: Seveda, le držite z njim! Srce mi pravi... niste naš! Še manj, kot tule moj prijatelj, gospod komisar...

Komisar: Tako! Zdaj ste zapeli... čez čas pa spet!

Ponočnjak: V imenu človečanstva... ne! Otroci, žena... jokajo doma...

Komisar: Vsak mesec enkrat trobite o tem... Saj vem!

Ponočnjak: Nič ne veste! Jaz sem in — te — le — ktu — alec! Ne dam se kar tako! (Ga zrinejo ven).

7. PRIZOR

Kralj Matjaž gleda skozi okno. Komisar si mimogrede popravi obleko. Potem se vrne k svoji mizi.

Komisar: No, nadaljujva!

Kralj Matjaž: Čemu? Končala sva, še preden sva začela.

Komisar: Že... toda na dva konca se ne da! Telo in duh obenen!... Če vztrajate pri svojem, se jaz oklenem dejstev.

Kralj Matjaž: Odlična maškerada! Čeprav nasilna.

Komisar: Nasilje je v vseh primerih najbolj praktičen izhod. Sicer pa... k dejstvom... čeprav so zame... oprostite... malo smešna.

Kralj Matjaž: Verjamem! Saj ljudem je smešno vse, kar jim vznemirja vero vase.

Komisar: Hvala! — Zdaj prepustim besedo zgodovini. (Piše). Ime, priimek: Matjaž Korvin, sin Jana Hunjadija...

Kralj Matjaž: Kaj oče... kaj sinovi! To so le podobe tega, kar sem res!

Komisar: Jaz nisem mesečnik! Še rojstno leto: 1443.

Kralj Matjaž: In smrti?

Komisar (ga pogleda).

Kralj Matjaž: Kako ste prebledeli!

Komisar: Čeden špas! Poklic?

Kralj Matjaž: Vprašajte zgodovino!

Komisar: (strmi v papir): Poklic? ... Kaj je zdaj to?

Kralj Matjaž: Postava se je ujela v lastno past. Tak bister duh in tak piškav pogum!

Komisar (zmečka papir in ga trešči v koš): Kaj se zato za jasnost žene in peham, da se norost mi zareži v obraz?

Kralj Matjaž: Zanima me, kateri moj poklic vam je potresel hlače.

Komisar: Tako ne gre! Odrekli ste pomoč in pametno besedo ... zato vam javljam, da vas pridržim ... dokler se ne razčisti vse.

Kralj Matjaž: Oho!

Komisar: Saj nisem svoje pameti pobral na cesti! (V sobo stopi stražnik in mu nekaj zašepeče): Da, da! Seveda! Trenutek, prosim! (Kralju Matjažu) Oprostite! Prosim, tjale v sobo ... Takoj opravim!

Kralj Matjaž: Če želite ... Razmišljal bom usodo paragrafov.

Komisar: Bojim se, da se boste dolgočasili.

Kralj Matjaž: O, ne! Saj gre zato, kako naj vam pomorem ... Priznati živega duha in misel davnih let ... to plaši pamet in pomeni, pripraviti prisilni jopič za razum. Mogoče pa je ravno ta tema ... za vas ... najboljša pot, ki v njej še strah skopni kot prazna senca. (Se smeje).

Komisar: Te vaše ljubeznive šale se mi skoraj zde, kot beg pred resnostjo trenutka.

Kralj Matjaž: O, krepka šala je za zdrava srca kopel! (Odide).

8. PRIZOR

Komisar (stopi čemerem k vratom na levi in jih odpre): Klanjam se!

Zastopnik mesta: Saj ne motim? ... Te stopnice! Kar tule pod kolenom me drži! (Se ogleduje po sobi).

Komisar: Težavna pot in dolg počitek ... to je geslo naše hiše.

Zastopnik mesta: Kaj?

Komisar: Seveda ne za vas!

Zastopnik mesta: Sovražim gesla ... Uf, kar poliva me!

Komisar: Dovolite, da povprašam ...

Zastopnik mesta: Saj ne goril! Poslali so me sem ... prihajam ... da ... v imenu mesta ...

Komisar: Glede?

Zastopnik mesta: Glede ... glede! Kaj se odevate s predpasniki in pajčolani ... kakor jalove device! Po mestu pa gre govorica kot aprilska sapa! Ljudje šušljajo ... stikajo glave ... Sam firbec krog in krog ... in praznje marnje!

Komisar: Ah, zaradi tega!

Zastopnik mesta: Da, zaradi tega se potim zdaj kot kapun v pečici. No, kako? Nerodna stvar?

Komisar: Nerodna... sitna!

Zastopnik mesta: Saj sem dejal... Takoj sem rekel... Konfuzijon!

Komisar: Od jutra že zorim za blaznico. Namesto pametnega dela pa lovim ideje.

Zastopnik mesta: O joj, z idejami pa, prosim, mir! Že dvajset let ne berem nič, samo da imam pred stvarniki idej svoj mir! Kar ga hudiča kje srbi... ideja! Če bi na svetu jaz imel besedo, bi s palico škribohte zdravil! Dandanes je že skrajni čas za take mere. Ha! Ideja! To se mi zmeraj zdi kot bi se lačen trebuh paral: dajte mi, če ne bom vzel! Sam švindeli!

Komisar: Vsak mož, ki ljubi red in mir, je takih misli. Toda kaj pomaga... ko pa kar na lepem zdrkne kamen v tek stvari in ga skali.

Zastopnik mesta: Saj, to je ravno!... Skališ vodo, za odgovornost pa se malo zмениš! Odgovornost — to je tehtna stvar! Mi že vemo kaj so ekstravagance! Lepo vas prosim, kam pa pridemo! No, reči moram — smilite se mi. Saj to je tisto... narod nima glave!

Komisar: Hvala! Vidim... moj zaveznik ste!

Zastopnik mesta: Povem, kar mislim. Vam povem, ker vam zaupam. Služba pa veleva, da povprašam...

Komisar: Naj čenčajo...

Zastopnik mesta: Že, že! A tam... no, mi bi radi... Skratka, kaj naj sporočim? Kaj je resnica?

Komisar: Saj nisem sanjska knjiga! Vse moram vedeti in vsak in vsi: Kaj je resnica! Kaj pa je dandanes sploh še res?

Zastopnik mesta: Saj vem... In vendar mora vaša služba svetovati moji, kaj naj se stori.

Komisar: Stori?

Zastopnik mesta: I no, seveda! Je ta stvar že zrela? Namreč, če uradno vse pretehtate... in odgovornost, ki imamo jo navzdol... Prijatelj, sadje, ki je zrelo, treba pametno servirati, sicer se kolika razpase... Saj razumete! Zato so me poslali... Glede zastav... obhoda in baklade... Pre-mišljena organizacija je pač edini lek zoper navdušeno nezmernost.

Komisar: Že — ali kje smo še! Ravnatelj bo vsak hipec tu... kar počakajte! Jaz sem za zdaj še v plašč ogrnjena devica...

Zastopnik mesta: To vas ščemi... kaj ne? Ha — ha! Saj se razumeva! (Ko odhaja proti ozadju, se obrne, kot bi se nečesa domislil): Ampak — če sem že tu... recite, kje?

Komisar: Kaj? Kdo?

Zastopnik mesta: No, on?

Komisar: Ah — tamle!

Zastopnik mesta: Smem? Samo pogledam.

Komisar: Izvolite...

Zastopnik mesta (se približa vratom na desni, počene in gleda skozi ključavnico): Dejal bi, da ne vidim nič posebnega... Moža...

Komisar (ironično): No, mož ni menda na pretek med nami! (Telefon).

Zastopnik mesta: Že vem... v zadregi človek rad modruje! Pa dobro se držite!... Jaz počakam! (Odide skozi vrata v ozadju).

Telefon,

9. PRIZOR

Komisar (vzame slušalko v roke): Halo! Da, komisar! Vi, milostljiva? Trenutek prosim! (Steče k vratom, pogleda ven in se vrne. Nato pošlje po telefonu dolg poljub): Ste čuli?... Brez skrbi! Saj ni nikogar!... No, no! In kaj naklanja mi to čast?... Skrivnosti?... A tako! Vse že veste? Kot zmeraj, kadar gre za narod!... K nam? Zdaj ne... pozneje!... Kako? Osebna želja, stvar srca?... Srca? Sem prav razumel?... No, seveda! In vendarle srca!... Ne, ne, kako bi dvomil! Le besede tehtam... Da! (Se nenadoma domisli!): A propo! Samo vprašanje!... Kako je z vašo vilo... Tako? Je prazna? Glejte, glejte! Skleniva pameten kontrakt, gospa!... Kako bi se izrazil... Pomagajte mi! Poglejte, Bled je blizu... Jaz pa bi rad vso tole stvar preselil ven iz mesta... Previdnost to zahteva, red... in da se v miru vse prerešeta... Zato bi bilo prav lepo... na primer... prijazno vaše povabilo! Na Bled... takoj! Da da! Ah ne! Pomislite!... Narod? Vse bo urejeno, da bo prav! Da, da, seveda... Prosim! Pričakujem vas! In hvala! (Odloži slušalko in hoče na desno. Trkanje): Naprej!

10. PRIZOR

Hotelir (vstopi): Gospod komisar!

Komisar: O glejte! Skoraj bi vas ne spoznal! Kdaj smo ga že pri vas tako sijajno polomili? Vse, kar je prav... odlična restavracija!

Hotelir: Prizanesite mi! Kako sem mogel... pozabiti prijatelje! In skoraj leto dni!

Komisar: Vesel spomin še ni očitek!

Hotelir: Že, že, a vest mi pravi...

Komisar: Jo bova že potolažila!

Hotelir: O, kako ste dobri! Privoščite mi to veselje... recimo jutri...

Komisar: Stop! Zdaj so skrbi na vrsti!

Hotelir: Zato sem ravno tu! Vam bo pomagano... a zame neizmerne pomena. Pripravil sem že apartement... sam cesar bi ga bil vesel! Na razpolago je...

Komisar: Na žalost... to ne pojde!

Hotelir: Pomislite, gospod, kaj bi za našo firmo tak obisk pomenil! Vsi časopisi... slike... Kakšna stvar!

Komisar: Prepozno!

Hotelir: Kaj? Saj ni mogoče! Hudiča, kdo me je prehitel?

Komisar: Jaz! Da, jaz! Več vam pa zdaj ne morem še zaupati. Pozneje... Samo — nikar se ne razburjajte... Saj to ni konkurenca! Besedo dam! No, vidite! Vse drugo pa o priliki!

Hotelir: Pa name mislite!

Komisar: Kako bi ne! In srečno!

Hotelir (odide).

11. PRIZOR

Komisar (hiti na desno in odpre vrata): Kar strah me je! Kako se opravičim! Tak dirindaj!... Sicer pa... saj grešim le nehote in taki grehi so opravičljivi.

Kralj Matjaž (vstopi v sobo): Nevihta bo!

Komisar: Kako?

Kralj Matjaž: Pošiljate me noter... ven in zopet noter... ven... Če me imate torej za moža, ki vreme kaže, prorokujem: nevihta bo! Da, na nevihto kažem!

Komisar: Nadejam se, da pridem prej v zavetje!

Kralj Matjaž: Zares? Kar mika me, da bi pogledal v vaše karte.

Komisar: Kakšne karte!

Kralj Matjaž: Nedolžnost na jeziku! No, pustiva to! Ta čas ko ste me skrili, sem se s soncem pogovarjal. Kadar vstaja zjutraj nad zemljo, žari življenje v taki vedri radosti, da celo smrt se mi zazdi le blag nasmeh. Jaz pa kot voda v pesku... Da, usiham! Zato pa konec! Jezik je opravil svoje... dovolj za takole postajo, kot je vaša tu!

Komisar: Če bi dolžnost bila mi, razumevati in razumeti... bi danes res ne bil ji kos!

Kralj Matjaž: Midva sva dva svetova in med nama ni brvi. To vaše „razumevanje“ — nerodna finta! Zato ponavljam, da je najino srečanje le smešna zmota! Odprite vrata!

Komisar: Nikar tako! Vaš sklep je napačen...

Kralj Matjaž: Na soncu se pokaže: nápak ali prav... Odprite vrata!

Trkanje.

Komisar (hitro stopi k vratom in jih odpre).

12. PRIZOR

Dama (vstopi, zagleda Kralja Matjaža, plane k njemu in poklekne): O visokost!... O, gospod vitez! Ah, kako sem srečna!

Kralj Matjaž: Kdo je ta sladka dama?

Komisar: Z jezikom izobražencev bi se ji lahko reklo: duša naroda.

Kralj Matjaž: In sicer?

Komisar (hoče odgovoriti, ko vstopi stražnik in mu nekaj pripoveduje): Ne, nikakor ne! V ravnateljstvo sobo!... Da! Vsakogar!

Kralj Matjaž: Madame! Kako ste našli pot?

Dama: Tu notri... tajen glas! Me žene gledamo z notranjimi očmi.

Kralj Matjaž (jo dvigne): Klečati pred menoj, bi pomenilo, da nisem to, kar mislite... kar sem.

Dama (vstane): Kako ste dobri! Plemeniti!

Kralj Matjaž: Nezaslužena pohvala spravi vsakega moža v zadrego.

Dama: ... da smem v bližini vaši!... O, žena ne izda nikdár mladostnih sanj! Spomini sladki...

Kralj Matjaž: Spomini?

Telefon. Komisar, ki se je hotel približati, v ozadje k telefonu.

Dama: Morda še boljše... tihe sanje! Saj me živimo le napol na zemlji... Živ je naš sen, bolj kot vsakdanji dan.

Kralj Matjaž (jo vodi k stolu): Bodite ljubeznivi... da za hip pogledam v uganke ženskega srca.

Dama: Me smo preproste!

Kralj Matjaž: Preprostost ni samo lastnost... je element visokih duš.

Dama: O, nezasluženo odlikovanje! (Se zamisli) Kako naj vam povem! Nespameti otroških let!... Bila sem še dekletce... čisto majčkена... in še pozneje... pa smo igrali Kralja Matjaža... In vsakokrat.. po taki igri... sem bdela dolgo v noč in sanjala z odprtimi očmi... Pred mano blišč, sijaj... in vrsta radostnih dvoran... Povsod zlato, v draguljih hladni plamen, ki omamlja čute... Vsa srečna sem si... v sanjah... želela razgrniti resni molki zaves, ki so vodile k vam... A zunaj trušč stotisočernih konj... mogočna vojska... Čudovit okvir za takega junaka...

Kralj Matjaž: In kaj ste bili vi?

Dama: Alenčiča.

Komisar: Gospa je prav za prav prišla... (Telefon. Komisar v ozadje).

Dama (sramežljivo): Da! Če bi hoteli... v moji hiši...

Kralj Matjaž: Tak sen in vendar pristna ženska skrb!

Komisar: Skrb, ki ne zasluži, da bi jo prezrli.

Dama: Bodite velikodušni, kot sem skromna jaz!

Kralj Matjaž: Madame, kot kavalir...

Komisar: Sprejeto! Brž naročim, kar je potrebno! (K vratom na levi. Še preden jih odpre, plane Ponočnjak v sobo. V naglici ga pusti mimo sebe).

13. PRIZOR

Ponočnjak: Pardon! Vsem vam pardon! Najprimitivnejše pravice terjam!

Komisar (živahno nekaj naroča stražniku v ospredju).

Ponočnjak: Pravica spi... Le človek še bedi v svojem srdu in sramoti!

Na vratih se pojavijo Trije žurnalisti, za njimi drugi ljudje. Tedaj se odpro vrata v ravnateljstvo v ozadju. Na pragu obstoji Zastopnik mesta, za njim politiki. Z dveh strani se zastrmi množica nemih, radovednih obrazov v Kralja Matjaža.

Komisar (se zbere): Glejte — vaš narod! Ampak narod, ki so mu red, pokorščina in vdanost najsvetejši ideal!

ZASTOR.

K pravdi za Cankarja

Dušan Kermauner

Nekakšna predigra pravde za Cankarjevo svetovno naziranje in družbeno-politično ideologijo se je odigrala ob prvi obletnici Cankarjeve smrti v polemiki med dr. J. C. Oblakom in dr. Ivanom Tavčarjem. Ta se je bil takrat („Premišljevanje o „Krpanovi kobili“ v „Slovenskem narodu“) uprl „rdeči armadici, ki hoče s silo vpeljati neko diktaturo v literarnem življenju“ in „nas z vso močjo prisiliti, da pripoznamo, da je Ivan Cankar velikan vseh velikanov — nekaj drugi Prešeren“, in skušal utesniti priznavanje Cankarja v meje, „da je bil prvi stilist, kar jih je dosedaj rodila slovenska zemlja — glede drugega so pa dvomi dopustni“. Dr. Tavčar si je prizadeval, omajati veljavo Cankarjeve negativne sodbe o slovenski družbi, predvsem o napredni stranki, „ki je v svoji sredi štela vendar mnogo poštenih mož,“ in je mimogrede takole udaril po Cankarju: „Kar se tiče strankarstva, je znano, da je on sam bil mož dvakratnega, trikratnega prepričanja!“ (Jos. C. Oblak: „Krpanova kobila“, Literarna debata ob obletnici Cankarjeve smrti, Ponatis iz „Napreja“, 1920, str. 13—16). Dr. Oblak je zavrnil že samo izhodišče tega očitka in odklonil, da bi presojal Cankarja po strankarstvu; k stvari je izjavil: „Cankar je pisal menda v vse slovenske liste in bil pri tem — organiziran socialist. In to naj je njegov greh“ (str. 34).

Kmalu nato je izšla Cankarjeva številka „Doma in sveta“ (1920, št. 1—2), ki je zopet izzvala dr. Tavčarja. Zadelo so ga „najgrši osebni napadi“, ki so jih vsebovala tam objavljena Cankarjeva pisma (zlasti pisma bratu monsignorju Karlu Cankarju) na Aškerca, Govekarja i. dr., skratka na slovenski liberalizem. Dr. Tavčar je v „Slovenskem narodu“ pod naslovom „De mortuis nil nisi bene“ očital priobčevalcem Cankarjevih pisem, da so storili slabo uslugo dobremu slovesu pokojnega pisatelja, kajti pisma z omenjenimi napadi razodevajo, „da je bil (Ivan Cankar) malenkosten značaj, da